

Karl Barth a sociální otázka [1992]

Masarykova dělnická akademie, 18. 3. 1992

0.01

Z několika důvodů se nemohu omezit a neomezím na ohlášené téma, i když je ovšem nepominu. Pro mne nejzávažnější je důvod osobní. V době zmatených slov, zmatených pojmů a zmatených myslí nepovažuji za možné pomlčet o vlastních pozicích. A už docela nemyslitelné je vykládat právě o Barthovi a jeho vztahu k socialismu – a zachovávat přitom jakousi neutralitu až distanci vůči tématu, zejména však vůči hlavním problémům dneška.

0.02

Druhým důvodem je nejasnost, pokud jde o posluchače. V „dělnické akademii“ by měli většinu posluchačů tvořit dělníci. Na jedné straně mám za jisté pochyby o tom, že tomu tak je. Na druhé straně však je třeba se vyvarovat vší akademičnosti, protože ta je tím posledním, co může dnes skutečné dělníky oslovit. I kdyby tu dnes byl jeden jediný opravdový dělník, budu mluvit pro něho. A kdyby tu nebyl žádný, budu mluvit tak, jak bych mluvil, kdyby tu nějakí dělníci byli.

0.03

Třetím – a pro mne nikterak zanedbatelným problémem je hostování na půdě, která sice není přímo politicky stranická, ale je přinejmenším organizačně a personálně pod politickým vlivem. Byl bych nerad, kdyby se mé vystoupení zde mohlo chápat jako stydlivé přihlášení k dnešní linii sociální demokracie, pokud o něčem takovém lze hovořit. Mé politické sympatie náleží socialistické demokracii či demokratickému socialismu, a to nikoliv od včerejška (a tu prosím, abyste si to hned nevykládali libovolně a po svém, nýbrž připustili, že to mohu chápat též nějak jinak, než mi někdo ať s dobrým, ať se zlým úmyslem může podsouvat) ale kdybych se rozhodl se připojit k naší sociální demokracii v její dnešní podobě, učinil bych to s plnými plachtami a neplížil bych se do ní přes Masarykovu akademii.

0.04

Konečně za čtvrté se musím alespoň okrajově zmínit o zvláštním fenoménu, který měl značný význam v minulosti, zatímco dnes už jen dožívá a přežívá ve vzpomínkách pamětníků, a s nímž byl Barth zprvu v úzkém vztahu a později ve značném napětí, totiž o tzv. náboženském socialismu. V tomto ohledu překročím rámec tématu jen málo.

1.01

Karl Barth se narodil 1886 ve Švýcarsku v rodině silně pietisticky a ortodoxně orientované, a po absolvování theologického studia (v Marburku a Berlíně) se v 25 letech stal – tři roky před začátkem první světové války – farářem v Safenwil v kantonu Aargau. Velmi brzo se připojil k silnému a stále rostoucímu nábožensko-sociálnímu hnutí, jehož nejvýraznějšími a vůdčími postavami byli Leonhard Ragaz a Hermann Kutter. Oba se od sebe ovšem značně lišili a docházelo mezi nimi i k napětí, které sám Barth považoval za dobré a užitečné, a ovšem zároveň usiloval o souzvuk obojího důrazu.

1.02

Ragaz viděl rozhodující prostředek k vybudování socialistické společnosti v organizaci dělníků v odborech a družstvech. A tak se Barth vedle práce farářské pustil naplno do odboraření, už proto, že velká část členů jeho sboru patřila k do té doby neorganizovaným, a proto bezbranným dělníkům a dělníkům tamějšího textilního průmyslu. Tenkrát něco takového mělo závažné důsledky a ani Bartha to nestálo málo: vyvolal proti sobě nepřátelství, dostával se do izolace, už bylo obtížné a takřka nemožné, aby se rozhodoval bez vnějších tlaků a svobodně. Velmi rychle se ocitl v samém středu sociálních zápasů. Sám o tom říká, že se právě na půdě sboru, na půdě křesťanské obce poprvé setkal se skutečnými problémy skutečného života. To také hned změnilo směr jeho studia: zabýval se zákony, platnými pro tovární výrobu, pojištění, vytváření a práci odborů.

1.03

Dostal se tak plně na stranu dělníků. Svou angažovaností dosáhl (pochopitelně s pomocí dalších) toho, že ze 760 zaměstnanců v jeho obci se 587 organizovaně zapojilo do odborů. Ovšem u pouhé odborářské práce nezůstalo a zůstat nemohlo. Brzo tento zápas začal přerůstat v zápas politický. Proti němu se postavila celá průmysl i politiku obce ovládající nebo blízko k ní mající skupina obyvatel vesnice Safenwil. V čele stáli dva továrníci, Hüssi a Hochuli. Spor dosáhl vrcholu počátkem 1915 (tehdy Barth vstoupil do sociálně demokratické strany) a potom 1917 (když Barth zveřejnil svou „Řeč při pohřbu soudruha“, v níž zhodnotil to, jak se ve svém životě zasadil o „věc lidskosti“). Barthova pozice i jako faráře se zdála být definitivně otřesena.

1.04

Ale v brzo následujících volbách sociální demokraté získali většinu. Protivníci inscenovali hromadný výstup z církve, celé hnutí proti „rudému flandákovi“. Dělníci však neztratili důvěru ve svého faráře a nejenže nepřestali chodit do kostela, ale navštěvovali svého mluvčího i v docela praktických záležitostech svého pracovního i odborářského a politického života. K překvapivému zvratu došlo v listopadu 1918, v době stávk

v celé zemi a také těžké chřipkové epidemie, která rovněž vesnici zasáhla. Barth byl v čele aktivit, které měly za cíl provést něco užitečného, a brzo byl zvolen předsedou jedenáctičlenného nouzového výboru – a právě tento výbor dostal od obou továrníků hotovost 6 000 franků, které mohl užít k nejrůznějším formám pomoci. Barth se o tom zmiňuje v dopise a klade otázku: „Má to snad být způsob, jak zabránit tažení bolševismu do Safenwilu?“

1.05

Až sem by se Barthovo nasazení mohlo také interpretovat negativně: farář se přizpůsobil, připojil se ke „správné straně barikády“, jak se toho slova tolikrát užívalo a jak se dnes občas objevuje s notně pejorativními konotacemi ať už užito omylem anebo útočně vypíchnuto „z druhé strany barikády“. Farář se vetřel v důvěru svých dělnických oveček, rozpoznal správně svůj čas a díky tomu propašoval své náboženské haraburdí do společnosti, která se zdála mít budoucnost. Jenže další vývoj nasvědčuje něčemu docela jinému.

1.06

Barth bere vážně sociální a politický otřes, postihující ve válce a jejích důsledcích celou Evropu a na ni vázaný další okruh světa. Svůj osobní úspěch ani úspěch dělnické věci nevidí jen v místních měřítcích, ale nenechává se nikterak uspat ani nadchnout novou mezinárodní sociální a politickou situací. Už řadu let v něm doutnají jakési nejistoty a pochybnosti, a po konci války propukají naplno. Barth nevidí jen mohutný nový nástup socialismu v Evropě, ale velice dobře vidí i povážlivé známky vnitřního, myšlenkového a duchovního sesunu, úpadku a rozpadu na těch místech, která povrchnímu pozorovateli unikají, ale kde se rozhoduje ne-li o všem, tedy o mnohém a kde se rodí jak nové projekty, tak nová nebezpečí a budoucí katastrofy.

1.07

Barth si stále naléhavěji uvědomuje jakousi základní nedostatečnost a nezdravost i poválečné situace a dává průchod svému nejhlubšímu vidění situace způsobem sobě vlastním: píše první verzi komentáře k dopisu apoštola Pavla do Říma, svůj ještě ne slavný *Römerbrief* (ten vychází 1919); o tři roky později přepracované 2. vydání (1922) však už zakládá jeho věhlas. Není to žádný komentář k současné situaci, ale rozvažování o tom nejzákladnějším, co má farář a theolog a vůbec každý křesťan vlastně dělat, jaké je jeho poslání, k čemu je tady na světě povolán. A tady se ukazuje, jak dimenze křesťanské angažovanosti a vůbec postavení křesťana na světě daleko přesahuje jeho solidární účast na zápasech utlačených a ponížených, a tím spíše každou jeho angažovanost politickou. To nestojí v protikladu, ale obojí je zkrátka na jiných příčkách žebříku hodnot.

1.08

Theolog ani prostě křesťan vůbec tu není proto, aby se přizpůsobil běhu světa a pronesl přitom své „náboženství“ jako kontraband do nových poměrů. Jeho povinností je podrobit přísné reflexi to, co se stalo, i to, co se právě děje, a také to, co se připravuje, a nasadit všechnu svou energii tam, kde jde o nejvíc, kde jde o vše. A Barth nabyl dojmu, že to není ani odborářská a stranická práce, ani socialismus, ani náboženství, ba že to není ani evropská civilizace, která musí být zachráněna před barbarským náporům bolševizmu. Vidí s odporem, kolik lidí se přizivuje jak na vítězném tažení sociálních hnutí a stran, skládajících svou důvěru v nový věk v převratné události, k nimž docházelo při rozpadu a nové rekonstrukci ruského impéria, lidí, kterým chyběla základní kritéria pro rozpoznání dobrého od falešného a kteří se opravdu jen přidávali a přihřívávali na momentální sociální a politické konjunktury; a ještě s větším odporem se odvracel od těch, kteří bubnovali na poplach a hrozili katastrofami a koncem civilizace, nepostavili se celá Evropa, ba celý svět proti dábelskému komunismu.

1.09

V té době dochází k Barthově rozchodu s Ragazovými náboženskými socialisty, kteří podle něho neviděli právě to podstatné, a osobně s Ragazem. Také Ragaz, který se vzdal profesury, protože v akademickém působení neviděl nic, co by mohlo něco pozitivního přinést věci socialismu, a věřil spíše na osvětlení nejširších dělnických a vůbec lidových vrstev, považoval Barthovu novou orientaci za omyl a za chybný krok. Barth totiž po úspěchu 2. vydání *Römerbriefu* přijal pozvání na univerzitu v Göttingen a jmenování jejím čestným profesorem reformované theologie, ačkoliv ho jeho stráničtí soudruzi chtěli navrhnout do tzv. „velké rady“ kantonu, a ačkoliv jej chtěli prosadit do nějaké z vládních funkcí. Barth opouští rodné Švýcarsko a zahajuje svou univerzitní kariéru v Německu. Tam nemá snadnou pozici, protože akademická elita ani na theologické fakultě mu není nijak nakloněna. Barth se musí těžce prosazovat úpornou prací, která mu nenechává čas téměř na nic jiného než na theologické studium a přípravu přednášek. Musíme si připomenout, že Barth nikdy nedosáhl doktorského gradu v theologii a že se o to ani dodatečně v Göttingách nepokusil. A my rozumíme, proč.

1.10

Veškerou theologickou práci soustřeďuje Barth na základní téma či spíše základní orientační ideu, pro kterou razí název „theologie krize“. Věhlas, kterého se mu dostává po 2. vydání Listu Římanům, je ovšem dvojnásobná. Kniha má úspěch nejenom proto, že se jí správně rozumí, ale také – a možná hlavně – proto, že se jí nerozumí, resp. že se jí rozumí nesprávně, možná záměrně nesprávně. Barth si to uvědomuje a časem se od celé této

pozice distancuje. Velký, a neváhám říci: přímo převratný význam jeho sebekritického odvratu od theologických východisek a pozic *Römerbriefu* spočívá v něčem naprosto nečekaném a dodnes většinou barthiánů nepřiznaném a nejednou dokonce zastíraném, totiž v Barthově nekompromisním, velmi tvrdém odlišení křesťanství, resp. víry od náboženství.

2.01

Důvod odvratu od náboženství a náboženskosti je v posledu týž, jak důvod odvratu od socialismu, resp. od náboženských socialistů. Barthův důraz na vyvýšenost a naprostou jinakost Boha, tedy jeho jinak i vůči všemu tomu, co je za Boha v křesťanství i v theologii pokládáno, vede k tomu, že všechno lidské je viděno na téže rovině, že mezi aktivitou politickou nebo církevně politickou, mezi bohoslužbou a člověkoslužbou, tj. službou člověku, mezi světem a církví, mezi hospodářským zřízením a mezi zřízením řekněme církevním není principiálního rozdílu, že tedy neplatí rozdíl mezi profánním a sakrálním, posvátným. Barth sice nejde v tomto důrazu dost daleko, ale to je jiná věc. Je to theolog a myslitel, který z pozice theologické řekl víc proti ztotožňování křesťanství a náboženství než kdokoliv před ním.

2.02

To bylo nejen theologicky, ale i filosoficky nesmírně prozíravé nebo alespoň neuvěřitelně nosné, i když to tak nebylo přijato a dodnes není přijímáno. Svým způsobem znamenal totiž marxistický socialismus a komunismus rovněž spojení určité sociální a hospodářské politiky s jakousi quasi- či pseudoreligiozitou. Obrovská síla, kterou prokázal leninský a zejména potom stalinský model komunismu, nemůže být připsána na vrub ničemu jinému než jakémusi podivnému náboženskému zanícení, ano posvátnému nadšení jeho prvních strůjců a šířitelů. Teroristé a mistři státní a partajní represe se ovšem brzo přidali, ale to známe velmi dobře také z dějin křesťanství. Není to pro komunismus a bolševismus nic specifického, snad jenom ve dvacátém století poněkud nepatřičného a zdánlivě anachronického. Ale také to musí být podrobena revizi a kritické analýze.

2.03

Brzo po konci války si je Barth plně vědom problematičnosti sociální revoluce, a to nikoliv proto, že by se jí děsil, jako se jí děsili měšťáci, ale protože mezi revolucionáři viděl stejné viny, hříchy, nešvary a bludy, jak je znal z poměrů církevních. Píše tehdy: „Všichni reformátoři jsou pokrytci, trpí nedostatkem humoru a nedovedou si odepřít odsuzování druhých. ... Takový (revolucionář) žije jenom ze svého tajného nebo veřejného protestu...“ Protest proti pokrytectví se stává proti-pokryteckým pokrytectvím. Kdo vlastně je povolán, aby tu soudil? Člověk nebo jen Bůh?

2.04

Ve výkladu k Řím 13 píše Barth: Revolucionář stůně ve svém špitále jako jeho protivník a antipod. Ani nejradikálnější revoluce nemůže proti stávajícímu postavit zase nic jiného než nějaké jiné stávající. To staré se po svém pádu vrací zpět v zesílené podobě. Schopnost etablovaného klást odpor není vítězným útokem revoluce vůbec zlomena, nýbrž pouze pozastavena, soustředěna kolem jiných ohnisek, nabývá nových forem a stává se tím větším nebezpečím. Opravdová revoluce přichází jen od Boha a s Bohem a nenápadně podryvá a eroduje, narušuje stávající. Lidský revolucionář vznáší nárok, na který člověk nemá nikdy právo. Také on zase uzurpuje autoritu, která mu nebyla svěřena, a neubrání se tomu, aby se dříve nebo později nestal novým tyranem. Nikdo nemá právo se vydávat za nového a za přinášejícího nové. Nové přichází samo a všechny nás staví do pozice těch starých.

2.04

Kupodivu se velmi rychle našel způsob, jak číst tohoto Bartha tak, aby nevadil, aby mohl být konstruktivně zapojen do starých pořádků, a to zejména do těch, které se tvářily jako něco nového. To se brzo poznalo v západních tzv. vyznávající církve, kdy muselo dojít k rozhodům, a to jak teoretických - např. v otázce „naturální (přirozené) theologie“, tak prakticko-politickým, především v otázce Židů, kde byl Barth naprosto nesmiřitelný.

2.05

Když Barth začal působit v Německu, navzdory obrovskému pracovnímu zatížení nepřestal být politickým člověkem. Zvláště pak v situaci, která se přiostrhovala, vstoupil na jaře 1931 ostentativně a takřka provokativně do sociálně demokratické strany Německa. Když 1933 po Hitlerově „převzetí moci“ vedení soc. dem. doporučovalo členům, aby řady strany opustili a vyhnuli se tak represáliím, Barth tak neučinil. Paulu Tillichovi v té době píše, že se nemůže stáhnout na vnitřní linii. „Můj socialismus není ničím niterným,“ píše, ale je to jedna z forem mého jednání navenek. Kdybych se vzdal této formy, vzdával bych se sám sebe. Dávám se tak, jaký jsem. Kdo mně takového nechce mít, nemůže mne mít vůbec.“